مدیریت شهری
شماره ۵۵ تابستان ۹۸
No.55 Summer 2019
۲۵۵-۲۷۶
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۲۳ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۲/۲۵

انتخاب الگوهای معماری میان‌افزا، مناسب در بافت تاریخی، با تمرکز بر خوانش ویژگی‌های کالبدی-فضایی

نمونه مطالعاتی بافت تاریخی منطقه قورخانه تهران

مهسا عبدالحمیدی - مدرس دانشگاه آزاد، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان،واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی،تهران،ایران
سمانه جلیلی صدرآباد* - استادیار، عضو هیئت علمی دانشگاه علم و صنعت ایران، گروه شهرسازی
فریبرز دولت‌آبادی - استادیار، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران

چکیده

یکی از راهکارهای مهم برای بازگرداندن سرزندگی به بافت‌های تاریخی، وجود بناهای میان‌افزا در دل این بافت‌هاست. چراکه همنشینی تازه‌ای میان عناصر موجود و بناهای میان‌افزا شکل می‌گیرد. از آنجا که آنها به لحاظ دوره‌ی زمانی ساخت، هم‌دوره‌ی سایر بناهای پیرامون نیستند، طبعا تاثیر و تاثری میان دانه‌های موجود و ساخت‌وسازهای میان‌افزا وجود دارد که محل بروز چالش‌هایی است. در نتیجه انتخاب مناسب الگوهای معماری میان‌افزا موجب مداخله‌ای موفق‌تر می‌گردد. در این میان ویژگی‌های کالبدی-فضایی بافت موجود، تاثیر زیادی در انتخاب الگوها دارد. در نتیجه این پرسش به وجود می‌آید که بهترین راهکار برای طراحی بنای میان‌افزا، با توجه به ویژگی‌های کالبدی-فضایی موجود در منطقه، کدام است؟ در این نوشتار برای پاسخ به این سوال با بررسی ویژگی‌های کالبدی-فضایی بافت تاریخی از طریق دسته‌بندی مطالعات پیشین و مصاحبه با متخصصان سعی در شناسایی الگوهای معماری میان‌افزا متناسب با بافت تاریخی شده‌است. سپس با استفاده از نرم‌افزار سوپردسیژن به ارزیابی مشخصه‌های کالبدی-فضایی پرداخته و بررسی آنها در نمونه مطالعاتی بافت تاریخی سایت قورخانه واقع در منطقه ۱۲ شهرداری تهران، با تکیه بر فن SWOT انجام شده‌است. در این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی، داده‌های اسنادی، فن دلفی و ANP استفاده و بدین منظور با اساتید مصاحبه عمیق صورت گرفته و نمونه‌گیری با استفاده از فن گلوله برفی انتخاب و تعداد آن با توجه به اشباع نظری به ۲۰ عدد مصاحبه رسید. برمبنای این چارچوب، شناخت مشخصه‌های کالبدی-فضایی بافت تاریخی یکی از راه‌های دستیابی به اصول و قواعد معماری گذشته است و تاثیر زیادی بر طراحی بنای جدید دارد و شناسایی آنها به انتخاب الگوی مناسب با بافت کمک شایانی می‌کند. معماری میان‌افزا در بافت‌های تاریخی باید همپیوند با زمینهٔ آن بوده و در بافت تاریخی قورخانه با شناخت ویژگی‌های کالبدی-فضایی، تجدید حیات بافت با انتخاب طیفی از الگوهای معماری میان‌افزا شامل تشابه، نماسازی تزئینی و زمینه‌گرایی مداخله‌ای موفق‌تر را به همراه دارد.

کلمات کلیدی: بافت تاریخی، معماری میان‌افزا، کالبدی-فضایی، زمینه‌گرایی، قورخانه تهران

Select the infill Architectural patterns, for historical Texture, with a focus on, physical-spatial features Case study: site of Qurkhaneh in Tehran

Abstract

One of the important strategies for restoring vitality for historical contexts is the existence of infill buildings. Since there is a new connection between existing elements and infill buildings, and because they are not built with its monuments at same time, there is an effect between the existing elements and the new constructions. As a result it will be possible to have a better understanding for historical textures by studying physical-spatial features. Here is the questions: What is the best solution for designing infill building with regard to the physical-spatial features? In this article, has been attempted to identify the infill architectural patterns which are appropriate to the historical context by studying the physical-spatial features. In this way not only does generalized knowledge of the physical-spatial characteristics have been achieved, but also the physical-spatial characteristics for historical texture of the specific location called "Qurkhaneh" placed in the 12th district of "Tehran" has been studied. Morever, in this article the research method is descriptive-analytical and the data used in this procedure are collected from documentary studies, Delphi technique. For this purpose, interviews are done with 20 faculty members. In addition, samples are selected using snowball technique and ANP technique was used to weigh the characteristics. Based on this framework, understanding the physical-spatial characteristics of historical texture is one of the ways to discover the rules of the architecture which was invented by ancient and this identification, helps to select the suitable pattern with texture. Consequently, infill architecture in the historical texture is required be joint with context. Revitalizing the "Qurkhaneh" will be achieved by recognizing the capabilities of the old texture and its adaptation to the new fecade. As a result, usage the infill architectural patterns includes a range of similarity, facadism and contextual architectural patterns, will have more successful interventions in it.

Key Words: Historical Texture, Infill Architecture, physical-spatial, contextual, Qurkhaneh

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۹۰۸۳۱۵۸۷ ، رایانامه: sa.jalilisadrabad@gmail.com

۱. مقد مه

در دوران قبـل از توسـعه صنعتـی و ابعـاد کارکردی و اجتماعـی تـازه، شـهر مجموعـه‌ای بـود کـه در رابطه بـا میـزان برخـورداری از موهبت‌هـای بوم‌شـناختی منطقـه خـود و در رابطـه بـا قـدرت مالـی، جمعیتـی و تولیـدی کـه اندوختـه بـود و تسـلطی کـه بـر سـرزمینهای اطـراف خـود داشـت، وسـعت کالبدی- فضایـی پیـدا می‌کـرد. رونـد توسـعه پدیده‌هـای جمعیتـی، اقتصـادی، فرهنگی، سیاسـی و شـهری آن نیـز، بـه خاطـر کنـدی نسـبی و شـرط پذیری‌هـای متقابـل و اکثـراً غیرقابـل پیش‌بینـی و پیشـگیری، به شـکلی بود که می‌توانسـت سـاختار کالبـدی- فضایی هماهنگـی را به وجـود آورد (فلامکـی، ۱۳۸۴ ، ۲۳). بنابرایـن بـا مـرور بـر سـابقه‌ی تاریخـی شـهرهایی کـه دارای ریشـه‌های تاریخـی هسـتند، می‌تـوان رونـد یکسـانی را در شـکل‌گیری سـاختار کالبـدی- فضایـی آنهـا مشـاهده کـرد. وجـود این روند یکسـان باعـث شـکل‌گیری ویژگی‌هـای کالبـدی- فضایـی در بافـت تاریخـی شـهر شـده اسـت ایـن ویژگی‌هـا برگرفتـه از مشـخصه‌های بومـی، فرهنگـی و اقلیمـی هستند(موسـوی و همـکاران، ۱۳۹۵). امـروزه بافـت تاریخـی شـهرها، اغلـب بـه دلیـل فرسـودگی بـه فراموشـی سـپرده شـده‌اند و بـه نظـر میرسـد بـرای پیونـد بافـت تاریخـی بـا شـهر امـروز، بازگردانـدن هویـت و سـرزندگی و بـه طـور کلـی رسـیدن بـه کیفیـت مطلوب شـهری بایـد از سـاختارهای جدید و میان‌افـزا به عنوان پروژه‌های محرک توسـعه اسـتفاده کـرد. دراین راسـتا انتخـاب رویکرد مناسـب معماری میان‌افزا می‌تواند نقش بسـزایی در تسـهیل و تسـریع ایـن مهـم داشـته باشـد. در ایـن بیـن تفاوت‌هـای بسـیاری در نحـوه‌ی نگرش و انتخاب رویکرد مناسـب بـا بافـت تاریخـی وجـود دارد. به عنـوان مثـال دکتر عیسـی حجـت عنـوان می‌کنـد اثـر باهویـت اثـری اسـت کـه هویت آن در راسـتای هویت جمعی باشـد، چـون یـک بنـای تاریخـی در یـک بافـت تاریخـی. و اثربی‌هویـت اثـری اسـت که هویـت آن در تعـارض با، هویـت جمعـی باشـد، چـون یـک اثـر مـدرن در یک بافـت تاریخـی (حجـت، ۵۷،۱۳۸۴). یـا در بعضـی از بافتهـا رعایـت همگونـی و هماهنگی با بناهـای مجاور از طریـق طراحـی شـکلی، فـرم بدنـه هـا، تناسـب ارتفـاع بنـا از اصـول مهم قلمـداد می‌شـود ولی برخی عقیـده دارنـد فرمهـای ناهماهنـگ می‌تواننـد حـس پیشـرفت و به‌روزرسـانی را در ایـن بافت‌هـا زیاد کرده و بـه توسـعه آن کمـک کننـد. پاسـخ دادن بـه ایـن سـوال و انتخـاب مناسـب الگوهـای میان‌افزا مسـتلزم نـگاه به گذشـته و ویژگی‌های کالبدی- فضایی اسـت کـه بـه صـورت مسـتمر و آهسـته باعث شـکل‌گیری بافت‌هـای تاریخی شـده اسـت. انطباق ایـن ویژگی‌ها بـا الگوهـای معمـاری میان‌افـزا، می‌توانـد راه گشـای مسـیر طراحی برای احیا و توسـعه بافت‌هـای تاریخی باشد.

در ایـن پژوهـش ابتـدا بـا مطالعـات کتابخانـه‌ای بـه بررسـی الگوهـای میان‌افـزا، بافت تاریخی و اسـتخراج ویژگی‌هـای کالبـدی- فضایـی بافـت از طریـق مصاحبـه بـا متخصصـان و رتبه‌بنـدی آنها با اسـتفاده از تکنیـک ANP و نرم‌افـزار سوپردسـیژن پرداخته شـده اسـت و سـپس ویژگی‌هـای کالبدی-فضایـی و الگوهـای معمـاری میان‌افـزا باهـم در مقام سـازگاری قـرار گرفتـه و نتیجـه گرفته شـده اسـت که بـا توجه بـه ویژگی‌هـای کالبـدی- فضایـی موجـود در بافـت تاریخـی مـورد مطالعـه، اسـتفاده از کـدام الگوهـای میان‌افـزا مداخلـه‌ای موفق‌تـر را سـبب می‌شـود.

۲. پیشینه تحقیق

انقـلاب صنعتـی و پیامدهـای آن باعـث شـد اندیشـمندان بسـیاری در سـطح جهان موضوع توجه بـه مراکـز تاریخـی و بافـت قدیـم شـهرها را مـورد تأکیـد قـرار دهنـد. تـا قبـل از سـال ۱۹۰۰ میـلادی توجـه بـه شـهر اکثـرا بـا دیـد فلسـفی همـراه بـود و عمـلا از سـال ۱۹۳۰ م. بـه بعد با تشـکیل کنگره‌ها و گردهمایی‌هایـی، توجـه بـه بافـت قدیـم شـهر حالت تخصصی‌تـر و فنی‌تـری بـه خـود گرفت(کلانتـری و پوراحمـد،۱۳۸۴،۱۰۴).

در این حوزه کمتر با موضوع معماری و رویکردهای مداخله در بافت، پژوهش جدی صورت گرفته‌است. در بین پژوهش‌های انجام شده هرکدام به بررسی دیدگاهی خاص از این رویکرد معماری می‌پردازند. رویکردهای مختلف به معماری در بافت از طراحی همسان با بافت تا تضاد و بی‌تفاوتی به زمینه، گسترش دارد. به طور مثال در مقاله "تاثیرات ساختارهای میان‌افزا" به این موضوع تاکید شده‌است که در مواجهه با بافت باید به نیازهای ساکنین و افرادی که ارتباط تنگاتنگ با فضا دارند توجه شود. این مقاله در مجله منظر، شماره ۱۴ به چاپ رسیده‌است. و یا در "مقاله تاملی بر مفهوم توسعه میان‌افزا و ضرورت آن در محلات شهری" که در مجله شهرداری‌ها و شماره ۹۸ به چاپ رسیده، سعی در پرکردن بافت‌های موجود در شهر و متعادل ساختن تراکم کاربری و رشد و توسعه شهری را دارد و به این نکته تاکید می‌کند که با احیا و باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی از طریق معماری میان‌افزا می‌توان به رشد و ارتقا کیفیت و فضای شهری کمک کرد. همچنین در مقاله‌ی "شناسایی معیارهای ذهنیت اصیل در معماری جدید با بافت باارزش تاریخی" که برای دریافت درجه دکتری معماری دانشگاه تربیت مدرس نگاشته شده، مستقیما به انواع رویکردها اشاره شده و سعی در تجمیع اصولی بر پایه‌ی ذهنیت و نظر مردم در بافت تاریخی عودلاجان کرده‌است. و نتیجه می‌گیرد که ذهنیت و مشارکت مردم نقش اساسی در ایجاد حس تعلق بنای میان‌افزا و هویت از دست‌رفته دارد. همچنین در مقاله‌ی "بازشناسی ویژگی‌های کالبدی-فضایی بافت قدیم شهر در ایران" که به قلم دکتر میرسعیدموسوی به تحریر درآمده، برجنبه‌های مثبت و قابلیت‌های بافت قدیم تاکید می‌کند و انطباق بافت قدیم و جدید را راه‌حل این موضوع می‌داند.

سمینارها و تحقیقات متعددی در زمینه‌ی بافت تاریخی انجام شده که حاصل این سمینارها و فعالیت‌ها تولید دانش و دیدگاه‌های جدید و اقداماتی چون تهیه طرح‌های روان بخشی، بهسازی شهری، محورهای فرهنگی - تاریخی، نوسازی و بازسازی بافت‌های مسئله‌دار شهری، عمران و بهسازی، حفظ، احیا و باز زنده‌سازی بافت تاریخی و قدیم در شهرهای مختلف شد. در کل می‌توان گفت که در سالهای اخیر بیشترین تجربه در زمینه مسائل بافت قدیم شهر در جامعه مهندسان مشاور معماری و شهرسازی اتفاق افتاده است که بسیاری از این اقدامات به تقلید از مطالعات و برنامه‌های جهانی در مداخلات سطح میانی بافت شهر، از یک الگوی ثابت تبعیت کرده‌اند(موسوی و همکاران،۱۳۹۵).

با توجه به بررسی‌های انجام شده از مطالعات پیشین می‌توان بیان کرد که عناصر زیر را به عنوان عوامل کالبدی-فضایی بافت تاریخی در نظر می‌گیرند:

۱. نظام آمد و شد و شکل‌گیری شبکه معابر

۲. وجود مقیاس‌های عملکردی متفاوت بافت تاریخی

۳. وجود عناصر کالبدی ارزشمند و مونومان‌ها به مثابه نقطه عطف بافت تاریخی

۴. وجود هماهنگی از نظر تناسبات، وحدت بصری و مقیاس ساخت‌وساز

۵. وجود انسجام در بافت تاریخی

۶. پراکندگی کاربری‌های مختلف در بافت تاریخی

مقالاتی که در حوزه میان‌افزا هستند بیشتر تمایل به احیای بافت با تکیه بر مشارکت مردمی و حفظ ارزشها و الگوهای مشابه بافت قدیم را دارند. اما تقابل میان ویژگیهای کالبدی-فضایی و راهکارهای معماری میان‌افزا مورد توجه قرار نگرفته است.

ساخت و سازهای جدید در بافت‌های تاریخی، به لحاظ حفظ و تداوم حیات کالبدی، اجتماعی و اقتصادی بافت و نیز به منظور بهبود وضعیت زندگی و سطح رفاه اجتماعی و هماهنگی با نیازها و اقتضائات روز ضرورتی انکار ناپذیر است، اما

جدول ۱ پیشینه‌ی تحقیق

		نام مقاله	نام نویسنده	نام مجله	سال	نکات گفته شده در مقاله	روش	رویکرد
بافت تاریخی	۱	ویژگیهای کالبدی فضایی مسجد و هویت محله	الهام منظوری استاد و رسول درسخوان	کنفرانس ملی پژوهشهای کاربردی معماری	۹۶	۱. شکلگیری شهرها در گذشته بسته به ارزشها و اعتقادات مذهبی و فرهنگی مردم داشته و به همین دلیل سرزندگی و پایداری بافت‌های تاریخی را سبب می‌شده است.	توصیفی- تحلیلی تحقیقات میدانی	ارکان شهر اسلامی و ویژگی‌های کالبدی- فضایی آن
	۲	پهنه‌بندی در توسعه میان‌افزا،کوششی در سناریوی توسعه کالبدی تهران	اسماعیل علی اکبری و مجید اکبری	برنامه‌ریزی توسعه کالبدی	۹۶	در این مقاله به استفاده مجدد از اراضی فرسوده و تعیین کاربری‌های چندمنظوره، که فرصت جدیدی برای توسعه درونی شهر تهران است، اشاره شده است.	توصیفی- تحلیلی و مطالعات اسنادی	توسعه کالبدی
	۳	بازشناسی ویژگیهای کالبدی فضایی بافت قدیم شهر در ایران	میرسعید موسوی و حمید ماجدی و فرح حبیب	فصلنامه هویت شهر	۹۴	۱.تشکیل بافت تاریخی از واحدهای کوچکتر به نام محله ۲.شکلگیری شبکه معابر و دسترسی بر اساس پیاده در گذشته ۳.وجود عناصر کالبدی ارزشمند به مثابه نقطه عطف در بافت تاریخی ۴. وجود هماهنگی از نظر مقیاس ، تناسبات وحدت بصری احجام و سطوح ۵. شکلگیری ساختار کالبدی بر اساس هندسه نرم و ارگانیک ۶.تاثیر پذیری از یک محور فعال ۷.پخش فضاهای شهری و عمومی و کاربری‌های مختلف بر اساس روابط اجتماعی	توصیفی- تحلیلی (مشاهده اسنادی مصاحبه)	ویژگی‌های کالبدی- فضایی
	۴	عناصرکالبدی کارکردی شکل دهنده به هویت بافتهای تاریخی شهر ایرانی اسلامی	عبدالهادی دانشپور و الهام شیری	فصلنامه نقش جهان شماره ۵	۹۴	۱.ارگ، مسجد جامع، بازار و محله های مسکونی ارکان شهر سنتی اسلامی هستند. ۲.هویت کیفیتی جاری در طی گذشته و امروز است. ۳.برای مقابله با از دست رفتن هویت در بافت تاریخی باید نگاه حسرت بار و موزه‌ای به تاریخ کنار گذاشته شود. ۴.ویژگی کالبدی-فضایی شهر: انواع مختلف کاربریها (بازار، ارگ، مسجد و محله های مسکونی) شبکه خیابانها و راه های دسترسی و نماهای خارجی	توصیفی- تحلیلی کتابخانه‌ای	هویت بافتهای تاریخی شهر ایرانی اسلامی
	۵	تحلیل ساختار فضایی_ کالبدی محدوده مرکزی شهر زنجان با رویکرد تفکر راهبردی	محمود محمدی و احمد شاهیوندی و شهرام محمدی	فصلنامه مطالعات شهری	۹۴	در این مقاله عوامل مثل ۱.فرم کالبدی(تراکم و بافت) ۲.سامانه حمل و نقل(کلیت شبکه های ارتباطی و مسیرهای پیاده) ۳.کاربری زمین(خدمات عمومی،تنوع فعالیتها، تنوع زمانی و توازن فعالیت) جز عوامل کالبدی-فضایی شهر بیان شده است.	توصیفی- تحلیلی کتابخانه‌ای پرسشنامه از شهروندان	تفکر راهبردی
	۶	تحلیل ساختار فضایی-کالبدی بافت مرکزی شهر خرم آباد	مریم بیرانوند و سیاوش قزلی و فرضعلی سالاری و نوبخت	فصلنامه پژوهشهای منظر شهر	۹۳	عوامل کالبدی فضایی شهر : ۱.تراکم ساختمانی ۲.الگو و ترکیب کاربری ۳.نمای ساختمان ها و سیما و منظر شهری ۴. عناصر شاخص و نمادین شهر ۵.فضای سبز شهری	توصیفی- تحلیلی و تکنیک swot	بهسازی و ساماندهی بافت

			سبحانی					
میان‌افزا	۱	شناسایی عرصه های مداخله در بافت تاریخی بر اساس اصل توسعه میان‌افزا	حسین حاتمی و محمود آروین و فرزانه رازقی و احد محمدی	جغرافیا و آمایش شهری	۹۷	ویژگیهای کالبدی معماری در توسعه میان‌افزا: ۱.تنوع کاربری، توسعه‌ی کاربری‌های خدماتی ۲.طبقات ۳.قدمت،کیفیت ۴.اسکلت،دانه‌بندی، رسیدن به تجدید حیات	توصیفی- تحلیلی	توسعه میان‌افزا
	۲	چهارچوب توسعه میان‌افزا در بافت تاریخی	مسعود قادریان	فصلنامه دانشگاه هنر	۹۶	در این مقاله به بررسی ۱. لایه های فرم شهر می پردازد : کاربری زمین، حرکت در دسترسی،فرم کالبدی، منظر شهری و فضاهای همگانی ۲. عنوان می کند که توسعه میان‌افزا تنها با همپیوندی با بافت تاریخی میسر است. ۳. ویژگیهای بافت تاریخی را آسایش اقلیمی،انسجام بصری و ادراکی،تجربه‌ی تباین فضاها،انسجام ریخت شناسی و اختلاط کاربری عنوان می کند.	عملیاتی- تحلیلی	توسعه میان‌افزا
	۳	شناسایی معیارهای ذهنیت اصیل در معماری جدیدبافت با ارزش تاریخی در جهت ارتقای هویت کالبدی	الهام پرویزی و محمدرضا بمانیان	مرمت و معماری ایران	۹۴	در این مقاله عنوان می کند که برای دست یابی به افزایش حس تعلق مکان در بناهای تاریخی نیازمند افزایش مشارکت مردمی و احیا خاطره ها و در نتیجه ارتقای هویت مکان باشیم و سپس با استفاده ازپرسشنامه از افراد ساکن پرسیده شده است که کدام راهکار میان افزا را بیشتر میپسندند و در اخر معماری متشابه بیشترین رای را دارا گشته است.	کیفی رویکرد مورد پژوهی	معماری میان افزا
	۴	راهکار ترجیحی طراحی بناهای میان‌افزا در بافت تاریخی	شکوفه نائینی و جمال‌الدین سهیلی	کنفرانس بین المللی طراحی شهری تبریز	۹۴	این مقاله به تعریف رویکردهای مختلف معماری میان افزا می پردازد و سپس با استفاده از پرسشنامه از شهروندان به راهکار مورد اعتماد آنها پی میبرد. بر طبق این تحقیق آنها خواستار کمترین تاثیر و تغییر در بافت تاریخی هستند.	مطالعات اسنادی و پرسشنامه	بنای ماندگار از دیدگاه شهروندان
	۵	توسعه میان‌افزا و بهره گیری از ظرفیتهای درونی شهر	احسان شریفیان	ماهنامه منظر	۸۹	حوزه‌های مورد تاکید در بعد محتوایی توسعه میان‌افزا: تراکم، دسترسی،حمل و نقل، پارکینگ،زیرساخت ها و مسکن	مطالعات اسنادی و میدانی	توسعه پایدار
	۶	تاملی بر توسعه میان‌افزا و ضرورت آن در محلات شهری	مهیا میرمقتدایی	شهرداریها	۸۹	از نظر کالبدی توسعه میان‌افزا می‌تواند: ارزشهای ذاتی یک محله را تقویت کند. ۱.از عناصر نشانه‌ای و یا میدانهای عمومی شاخص حفاظت کند. ۲.باعث حفظ و ارتقای خصوصیات محله و امکان پیاده‌روی و گردش را فراهم کند. ۳.همچنین بررسی زیرساختهای موجود سرمایه‌گذاری میکند و نیاز به سرمایه گذاری جدید نیست.	توصیفی- تحلیلی	توسعه پایدار
	۷	نقد جایگاه بناهای میان افزا در محوطه های تاریخی	رضا ابویی و نسیم جعفری	صفه		به بررسی اسناد بین المللی پرداخته و در اخر در همهٔ اسناد بررسی شده، قبل از پرداختن به راهکارها، به ضرورت حفظ بافت های تاریخی از دیدگاه های مختلف اشاره می شود و نگرانی های مشترک جوامع مطرح می گردند.	تحلیل محتوا	اسناد بین المللی

در این ضرورت در صورتی که رویکرد مناسب و عالمانه‌ای نداشته باشد، باعث آسیب دیدن چهره و سیمای کلی شهرهای تاریخی می‌شود. از این‌رو بی‌مناسبت نخواهد بود اگر علی رغم احترام به همه‌ی تلاش‌های صورت گرفته، نگاهی ژرف‌تر به این موضوع صورت بگیرد.

و به طور خلاصه سوال این نوشتار این است که بهترین راهکار برای طراحی بنای میان‌افزا، با توجه به ویژگی‌های کالبدی- فضایی موجود در منطقه، کدام است

۳. روش تحقیق

روش اصلی مورد استفاده در این نوشتار روش توصیفی-تحلیلی است که با استفاده از مطالعات پیشین و داده‌های اسنادی به بررسی ویژگی‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی پرداخته و سپس با استفاده از تکنیک دلفی و مصاحبه با متخصصان مشخصه‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی تدقیق شده و توسط متخصصین امتیاز داده شده است. سپس در نرم‌افزار سوپردسیژن نمودار شبکه‌ای و روابط درونی کلاسترها ترسیم شده و سپس ماتریس زوجیت بین آنها نوشته شده و با فن ANP مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته است. سپس با راهبردهای استخراج شده از فن سوات ، مشخصه‌های کالبدی-فضایی سایت مورد مطالعه تطابق داده شد و سازگاری داده‌های به دست‌آمده از مرحله قبل با الگوهای معماری میان‌افزا سنجیده شده است.

۴. معماری میان‌افزا

می‌توان ادعا کرد که مقوله‌ای به عنوان بناهای میان‌افزا در بافت‌های تاریخی مقوله‌ای جدید و بی‌سابقه است. این امر از آنجا ناشی می‌شود که پدیده‌ای به عنوان بافت تاریخی نیز به نوبه‌ی خود امری نوظهور است؛ چرا که اساساً نگاه تاریخی به اشیا از شاخصه‌های تفکر مدرن است. در عصر مدرن حفظ روح یک مکان و شیوه‌ی زندگی (چشم‌انداز فرهنگی) اهمیتی برابر با یک شی هنری دارد. (پرویزی و همکاران، ۱۳۹۴) در واقع بناهای میان‌افزا پلی میان گذشته و آینده شهر هستند که وظیفه احیا بافت‌های تاریخی و انتقال آنها به دوره‌ی زمانی بعد را به عهده دارند. همانطور که حبیبی عنوان می‌کند که گذشته، حال و آینده باید به صورت کلی نگریسته شده و هماهنگی میان هر سه زمان باید حفظ شود (حبیبی، مقصودی ،۱۳۸۴، ۱۴۰).

از نظر بیانیه‌ی مکزیکوسیتی مداخله در آثار و بافت‌های کهن شهری باید به شکلی انجام گیرد که در جهت احترام و حفظ یکپارچگی سایت، پیوستگی فیزیکی و فرهنگی منظر و پیوستگی یک ساختار با پیرامونش باشد(مسعود, بیگ زاده, ۱۳۹۲, ۸۹).

در این نوشتار مقصود از معماری بناهای میان‌افزا بناهایی هستند که در درون بافت موجود و در میان سایر بناها افزوده می‌گردند. به عبارت دیگر اگر در میان دانه‌های تشکیل دهنده‌ی بافت موجود، فضاهایی خالی وجود داشته باشند، ساخت و سازهای جدیدی که این فضاهای خالی را پر می‌کنند و در میان دانه‌های موجود قرار می‌گیرند، بناهای میان افزا نامیده می‌شوند. وقتی فضاهای خالی توسط دانه‌ها و بناهای میان‌افزا پر می‌شوند، همنشینی تازه‌ای میان عناصر موجود و بناهای میان‌افزا شکل می‌گیرد که می‌تواند رویکردها و کیفیات بسیار متنوعی را در بر داشته‌باشد. تلاش در جهت هماهنگی، ایجاد تضاد، تعامل خنثی، احساس موقتی و گذرا بودن و کیفیات و رویکردهایی از این قبیل، نمونه‌هایی از چگونگی هم نشینی، تعامل و تأثیر و تأثر بخش‌های موجود با دانه‌های میان افزوده در بخش‌های خالی هستند (قدیری، ۱۳۸۵، ۱۰۲).

در اثر دخالت‌هایی که در طول یک قرن گذشته در شهرهای تاریخی ما صورت گرفته‌است، تعامل نه چندان مطلوبی میان بافت تاریخی و اجزای جدید میان افزا در آنها رخ داده است. این روند در اثر

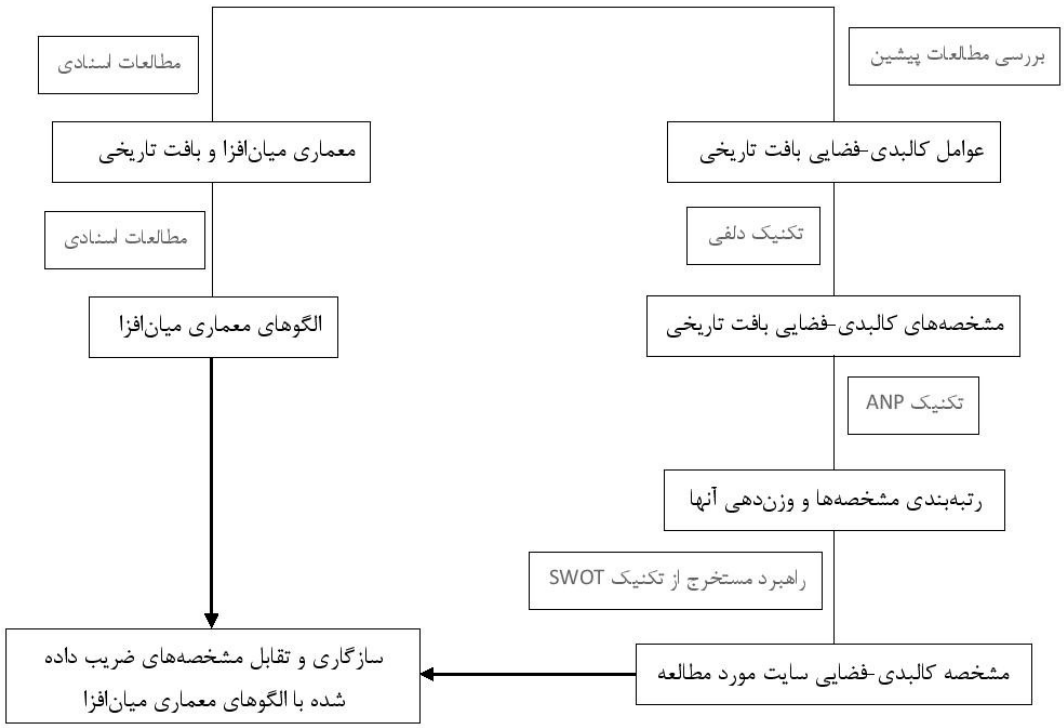

تصویر۱: چارت روش تحقیق

فقدان مبانی نظری و رویکرد و نگرش اصولی همه جانبه، عملاً چهره‌ای آشفته و پریشان به شهرهای ما داده‌است و هویت تاریخی ما را خدشه‌دار کرده است. اینگونه پاسخ‌گویی و دخالت‌ها در بافت‌های تاریخی به صورت عالمانه و اصولی صورت نگرفته و هسته‌های بافت تاریخی شهرها را که به عنوان ارزشمندترین و منحصر به‌فردترین سرمایه شهری محسوب می‌شود را به پهنه‌ی فرسوده و مساله‌دار شهری مبدل یا ملحق نموده است. در حقیقت آنچه میتوانست یک امکان و فرصت بی‌نظیر در شهرهای تاریخی کشور ما قلمداد شود امروزه در اثر ضعف دانش و بینش و نیز عملکرد نادرست، به یک محدودیت و تهدید بزرگ در مقابل رشد و توسعه‌ی شهر تبدیل شده و مردم و متولیان شهرها را در یک سردرگمی و دوگانگی جدی قرارداده‌است(مسعود, بیگ زاده, ۱۳۹۲, ۱۵).

در نتیجه لازم است اصولی تبیین شود تا بناها و ساختارهای جدید صورت عالمانه در بافت تاریخی قرار گیرند تا بتوانند موجب احیا، سرزندگی و پویایی و افزایش کیفیت فضای شهری بافت‌های تاریخی شوند.

اما از آنجا که هر اثر معماری، در ارتباط با آنچه در پیرامون آن قرار دارد درک می‌شود، لذا نحوه‌ی ادراک دانه‌های موجود پیرامون و کیفیت معماری آنها متاثر از ساختارهای جدید میان‌افزا خواهدبود و بالعکس. اگر در این میان به مقوله‌ی عامتری نظیر کیفیت‌های طراحی شهری و عناصر تشکیل دهنده‌ی منظر کالبدی شهر و در مقیاسی خردتر و دقیقتر به کیفیات معماری شهری، عطف توجه شود، آنگاه بدون تردید باید پذیرفت که مقولاتی از این قبیل، مستقیما در تعامل اجزای موجود و آثار جدید میان افزا، تعریف و ادراک خواهند گردید. از

این رو پدید آمدن اجزا و دانه‌های معماری جدید میان‌افزا در خلال دانه‌های موجود در سطوح مختلف برنامه‌ریزی و طراحی شهری تا معماری شهری و حتی کیفیات ادراکی معماری دانه‌ها تاثیرگذار بوده و سرنوشت کلی بافت و کیفیات سیما و منظر شهری را رقم می‌زند (مسعود, بیگ زاده, ۱۳۹۲, ۲۴)

۴-۱ تجارب معماری میان‌افزا در ایران و جهان

شاید بدون اغراق می‌توان گفت که بی توجهی به زمینه در معماری امروز، یک امر فراگیر است. این بیماری هم در بافت‌های جدید و هم در ساختارهای جدید واقع در بافت های تاریخی، خود را به وضوح نشان می‌دهد. اثر به مثابه نقش در زمینه درک می‌شود و نه جدا از آن. البته شاید بتوان این رویکرد را متأثر از نوع خاص تعریف خلاقیت دنیای امروز که دارای نگرشی منفردانه نیز هست، دانست.

می‌توان این طور تصور نمود که اهمیت توجه به زمینه در بافت های تاریخی و ارزشمند و به ویژه در کنار تک بناها و آثار برجسته‌ی تاریخی بسیار بارزتر خواهد بود. در زیر فهرستی از دیدگاه‌های شاخص و مهم در این زمینه جمع‌آوری شده است (قدیری،۱۷،۱۳۸۵-۱۹)

همانطور که مشاهده شد راه‌های چندی برای طراحی ساختمان‌های جدید به صورت همگون و موافق با زمینه‌ی معماری‌اش وجود دارد، از یک سو طراح می‌تواند عینا عناصر معماری را از ساختمان‌های اطراف کپی کند، و از سوی دیگر از فرم‌های کاملا جدید برای دگرگون کردن و بهبود بخشیدن ویژگی‌های بصری ساختمان‌های موجود، بهره جوید. انتخاب این الگوها و راهکارها از تشابه تا تضاد بسته به نظر طراح ، ویژگی‌های بافت و عملکرد بنای جدید است.

همانطور که بعضی از منتقدین معماری می‌گویند: ساختمانی که با زمینه‌ی خود به خوبی سازگار شود، راه‌حلی سبک و ضعیف است. راهکار صحیح و احتمالا خلاقانه‌تر، بیان شخصی معمارانه بدون هیچ مصالحه‌ای است (برولین،۷،۱۳۸۶). از دید یک مدرنیست شیفته، یک ساختمان باید نسبت به ساختمان‌های اطراف خود شاخص و بارز بوده و به عنوان نمادی از آینده مطرح شود (برولین،۱۰،۱۳۸۶). در حالی که عده‌ای سعی در نگاه موزه‌ای به بافت قدیم و حفظ و مومیایی کردن شهرهای قدیمی دارند. اما در این میان انتخاب بین تشابه، تلفیق، زمینه‌گرایی و تضاد، حاصل مطالعه و آگاهی بیشتر نسبت به زمینه و بنای جدید و تعامل بین این دو اتفاق می‌افتد. توجه به زمینه و بافت موجود نکته‌ای است که کاملا فراموش شده‌است و برای رسیدن به تداوم بصری که عامل مهمی برای نشان دادن زیبایی، به مفهوم عام است، لازم به بازبینی و تعریف مجدد است.

به هر حال آنچه در ترکیب رویکردها و اتخاذ روش‌ها دارای موضوعیت بارز و جدی‌ای است آن است که بنای میان‌افزا یا ساختار جدید نسبت به ویژگی‌ها و اقتضائات زمینه، نیازهای کاربری و عملکردی، تاثیر و تاثر نسبت اثار تاریخی پیرامون و سایر شرایط موثر بر شکل‌گیری طرح، چه نوع جهت‌گیری خواهد داشت؟ تشابه، هماهنگی، تضاد، استتار و... همچنین رویکردهای مختلف در شکل‌گیری یک اثر نو یا اجزای مختلف آن، چگونه می‌توانند به نحو مناسب و با تعامل موثری با یکدیگر همنشینی و تلفیق داشته باشند (مسعود, بیگ زاده, ۱۳۹۲, ۱۱۸).

۵. بافت تاریخی

در شهرهای تاریخی ایران، بخشی که تا قبل از ورود مدرنیته به ایران شکل گرفته است، بافت قدیم نامیده می‌شود (شفقی،۴۲۷،۱۳۷۶). بافت قدیم در بیشتر شهرها کنار هسته تاریخی شهر شکل گرفته و از نظر هندسه معابر، نحوه قرارگیری ساختمان در کنار معابر، تعداد طبقات ساختمانی، ارتباط ورودی

جدول ۲ الگوهای معماری میان افزا؛ منبع: نگارندگان برگرفته از قدیری و بیگ‌زاده

رویکرد	تعریف	مثال	نتیجه	نکات مثبت	نکات منفی
تشابه	مداخله مشابه زمینه و بافت تاریخی	هتل صفائیه یزد	خلق بنایی با ردپای گذشته	تداوم تجارب معماری بومی	عدم امکان بازشناسی آثار قدیم و جدید
نماسازی تزئینی(تلفیق)	در عین ایجاد ساختارهای جدید با الگوهای امروز به گذشته محیط پیرامون نیز توجه می‌شود	جداره بافت یزد	طراحی یک بنای مدرن با نمایی سنتی	وجود دغدغه ایجاد هماهنگی میان ساختارهای جدید با ساختارهای قدیم	ایجاد پوسته‌ای کاذب و فاقد ریشه و پنهان کردن ناهماهنگی ساختار جدید با قدیم
ساختمان‌های آینه‌ای	استتار ساختار جدید به وسیله‌ی زیرزمین‌سازی، استفاده از نمای شیشه‌ای، آینه‌ای و پنهان کردن با درختان	لوورپاریس	مخفی کردن ساختار جدید در بافت تاریخی	اختصاص حس اصالت و امکان درک بناهای موجود در بافت تاریخی	عدم وجود هیچگونه اثری از بنای جدید در بافت تاریخی
زمینه‌گرایی	توجه و نشان دادن توان محیط پیرامون در ساختار جدید	نوسازی بافت یزد	همخوانی بنای جدید با محیط تاریخی پیرامون	تداوم و استفاده‌ی دوباره از خصوصیت‌های مستند و قابل احترام زمینه	از دیدگاه مدرن، شاخص نبودن یک اثر، نشان از عدم موفقیت و اصالت ساختار جدید دارد
درجه‌صفر	بی‌توجهی به زمینه و بافت تاریخی	بافت پیرامون کاخ گلستان	عدم وجود نسبت معنادار ساختار جدید با زمینه تاریخی	سرعت تامین نیازهای کارکردی	فراموش کردن بافت تاریخی پیرامون
معماری ناپایدار	ایجاد بنایی با ساختار موقت و ناپایدار	مسجدالنبی قزوین	ساختار موقت و تدبیری برای ایجاد تنوع در محیط تاریخی	احداث و برچیدن ساختار جدید در مدت زمان کوتاه	ایجاد چهره‌ای نامناسب از لحاظ زیبایی‌شناسی در همجواری بنای تاریخی
تضاد	متمایز کردن بنای شاخص با بافت	مرکز ژرژپمپیدو پاریس	تباین ماهیتی میان جدید و قدیم	شاخص کردن ساختار جدید میان بافت قدیم	عدم وجود ارتباط مناسب با بافت تاریخی

با معبر و مقیاس ساخت و ساز تا حدود زیادی از ویژگی‌های موجود در بافت تاریخی پیروی می‌کند (صفامنش،۱۳۷۶،۵۳۹).

توجه به مسائل مربوط به بافت تاریخی شهرها، درسرنوشت آیندهٔ شهرها بسیار مؤثر خواهد بود. شناخت این بخش به مثابه قلب شهر و به معنای شناخت اجمالی و کامل از شهر است که یکی از مجموعه‌های میراث فرهنگی بشری به شمار می رود (مختاری, ۱۳۸۲).

با وجود این، همین گنجینهٔ اغلب ناشناخته، دستخوش معضلات بزرگی شده که حتی در برخورد اصولی با آن، کارشناسان و صاحب نظران شهر متحیر مانده‌اند (زنگی آبادی, موید فر, غفورزاده, ۱۳۹۴).

این در حالی است که محیط‌های شکل گرفته در بافت قدیم، انعکاسی از یک جامعه است که مفهوم معنادار بودن را به معنی صحیح کلمه در خود دارد و مفاهیمی چون هویت، خوانایی، نمایانی، سازگاری و بسیاری از مفاهیم دیگر از ویژگی‌های این بافت‌ها به شمار می‌رود (حقیقت نائینی و

اشـرفی، ۲۹۷،۱۳۷۴).
اگـر فرض کنیم کـه شـهرها موجوداتی زنـده، جاندار و فعـال هسـتند، بخـش مرکـزی شـهرها قلـب آنهـا خواهـد بـود؛ جایـی کـه آثـار، علائـم و زخـم هایی از حـوادث تاریخی، مذهبی و فرهنگی، در حسـاس‌ترین بخـش ایـن موجـود زنده به صـورت عامل شـکننده و خردکننـده پدیدار اسـت. کـه معمولا بخـش تاریخی شـهر اسـت. بنابرایـن بافـت تاریخی شـهرها، جزئی از خاطـره و شناسـنامۀ مـردم آن منطقه اسـت.

۶. عوامل کالبدی – فضایی شهرهای تاریخی

عوامـل کالبدی-فضایـی شـهرهای تاریخـی کـه از مطالعـات پیشـین به دسـت آمـده، در زیر بـه تفصیل توضیـح داده شـده اسـت. ایـن قواعـد و ویژگی‌هـای موجـود در بافـت تاریخـی، دارای ابـواب، وجـوه و سـرفصل‌های گوناگونـی اسـت کـه احاطـه بـر آن‌هـا کمـک شـایانی به انتخـاب الگوهای معمـاری میان‌افزا و انسـجام و تـداوم بافـت خواهـد نمـود.

۶-۱. نظـام آمـد و شـد و شـکل‌گیری شـبکه معابـر بافـت تاریخی

در گذشـته سـاختار کالبدی – فضایی شـهر بر اساس تـردد پیـاده شـکل می‌گرفـت و پخـش کاربری‌هـا متـوازن بـا نیازهـای زندگـی آن دوران بـوده و هیـچ مشـکلی از نظـر تـردد در معابـر وجـود نداشـت و می‌توانسـت پذیـرای یـک زندگـی اجتماعـی پویـا و فعال باشـد، زیـرا کوچه‌هـا و گذرها به گونـه‌ای بودند که امکان ارتباط و برخورد رودر رو و تعامل اجتماعی سـاکنان را فراهـم می‌کـرد (صفامنـش،۵۴۱،۱۳۷۶). حضـور و حرکـت انسـان پیـاده یـا سـواره کـه هـم از جهـت مـورد و تعـداد انـدک بـود و هـم فاقـد ارتباط چهـره بـه چهـره بـا پیـاده نبـود، در آن فضاهـا و نیز اسـتقرار انـواع فضاهـا و فعالیت‌هـا در کنـار فضاهـای ارتباطـی، آنها را به فضا و عرصه بسـیاری از فعالیتهای اجتماعـی، اقتصـادی و فرهنگـی تبدیـل می‌کـرد (سـلطان‌زاده،۱۷،۱۳۸۵). بـه همیـن علـت، دلیلـی بر تمایـز مسـیر سـواره و پیـاده احسـاس نمی‌شـد. امـا امـروزه بـه دلیـل تغییـر در سـاختار زندگی شـهری، شـهرها بـر اسـاس حرکـت سـواره شـکل می‌گیرند، و سـاماندهی ایـن این مسـیرها جز لاینفک شهرسـازی امروز اسـت.

۶-۲. وجـود مقیاس‌هـای عملکـردی متفـاوت بافـت تاریخی

یکـی از ویژگی‌هـای مهـم بافـت قدیـم شـهر تهـران، تقسـیم آن بـه تعـدادی محلـه اسـت چـرا کـه شـهر تاریخـی بـه مثابـه یـک کل، مرکـب از اجزایـی بـه صـورت محله بوده‌اسـت (توسـلی،۴۹،۱۳۸۱). در کل در ایـران، شـهر را مجموعـه‌ای متشـکل از محله‌هـای متجانـس و همگـن کـه بـر اسـاس روابط، مناسـبات، شـکل و وابسـتگی‌های قومی، مذهبی یا سرزمینی، در مکانی مشـخص مجتمع شـده و هویـت و اصالت خود را سـال‌ها بـه همیـن صـورت نگاشـته‌اند، می‌نامنـد (موسـوی و همـکاران،۱۳۹۵). می‌تـوان اینگونه اذعان نمـود کـه مقیـاس عملکردی بافـت تاریخی بـا میزان اهمیـت و ارزش آن در یـک راسـتا قـرار دارد. بـه این معنـا کـه یـک بافـت تاریخـی می‌تواند در سـطح یک محلـه، شـهر، کشـور و یـا بین‌الملـل حائـز اهمیـت و ارزش باشـد. همانگونـه کـه بناهـای تاریخـی در مقیاس‌هـای متفاوتـی دارای ارزش هسـتند.

۶-۳. وجـود عناصـر کالبـدی ارزشـمند و مونومان‌هـا به مثابـه نقطه عطف بافـت تاریخی

بافـت قدیـم شـهرها اغلـب دارای نمادهایی اسـت که از تعلـق خـاص بیـن انسـان‌ها و فضـای کالبدیشـان حکایـت می‌کنـد. ایـن بافت در واقـع یادگار اندیشـه، هنـر، خلاقیـت و نبـوغ انسـان‌هایی را دارد که در گذر زمـان در پیونـد با محیط ایجـاد نموده‌انـد. وجود این بافـت و عناصـر موجود در آن، بیانگـر هویت معماران، شهرسـازان، فرهنـگ، هنـر و اندیشـه مردمـان آن شـهر اسـت. اغلـب میراث‌هـای تاریخـی هـر شـهر را در بافـت قدیـم آن بایـد جسـتجو کـرد؛ میراث‌هایـی کـه در واقـع مراکـز مذهبـی - فرهنگـی، تجـاری - بازرگانـی و سیاسـی در شـهر بودنـد کـه بـه دلیـل داشـتن قدمـت تاریخـی و ارزش معمـاری - فرهنگی، اکنون بخشـی از میـراث فرهنگی بـوده و کانون توجه

هستند (موسوی و همکاران،۱۳۹۵). این عناصر ارزشمند معماری، از طرفی به دلیل داشتن نقش در شکل‌گیری هویت تاریخی - فرهنگی شهر هرگز قابل جایگزین کردن یا تغییر دادن نیستند و از طرف دیگر، چون این عناصر همواره به مثابه نقاط عطف در روند شکل‌گیری و توسعه ساختار کالبدی- فضایی شهر عمل می‌کردند و عمدتاً در مجاورت محورهای اصلی تردد و میدانهای اصلی استقرار یافته‌اند، اغلب هرگونه مداخله در شبکه‌های تردد و فضاهای شهری یا به طور کلی بافت شهر را با مشکلات اساسی مواجه می‌کنند (حیدرنتاج،۱۳۸۲،۴۹). در نتیجه در نظرداشتن این تک بناها و مونومان‌ها، می‌تواند چگونگی مداخله در بافت تاریخی را تحت تاثیر قرار دهد.

۶-۴. وجود هماهنگی از نظر تناسبات، وحدت بصری و مقیاس ساخت‌وساز

ویژگی‌های کالبدی بسیاری در بافت تاریخی وجود دارد که چگونگی مداخلات را تحت تاثیر قرار می‌دهد. به طور مثال، یکپارچگی با مصالح بومی، خط آسمان، نظام تراکم و وجود ضابطه‌هایی در زمینه احداث بنا منجر به پدیدآمدن دستورالعمل‌ها و قواعدی برای ساخت‌سازهای جدید و چگونگی انتخاب رویکردهای مختلف معماری میان‌افزا می‌شود.

۶-۵. وجود انسجام در بافت تاریخی

اساس استخوان بندی ساختار کالبدی-فضایی شهرهای قدیم ایران عمدتاً به صورت یک محور مرکزی بوده که هسته‌هایی به مثابه نقطه‌های عطف محور در طول آن استقرار می‌یافت. این هسته‌ها در دوران مختلف تاریخی از پی یکدیگر آمده و در مجموع ظهور هر هسته جدید، هسته‌های قدیمی را از بین نبرده است. علاوه بر هسته‌های اصلی واقع بر محور مرکزی، هسته‌های فرعی دیگری نیز در بافت قدیم وجود دارند که مرکز محله‌ها را تشکیل داده و در مقیاس‌های مختلف عمل می‌کنند. این مراکز توسط راسته‌هایی به یکدیگر وارد شده و در نهایت از طرفی به محور اصلی شهر و از طرف دیگر به دروازه‌های شهر اتصال می‌یابند. مجموعه محور مرکزی شهر، نقاط عطف آنها، مراکز محله‌ها و راسته‌ها، تار و پودی را به وجود می‌آورند که ساختار شهری منسجمی را سبب می‌شود (موسوی و همکاران،۱۳۹۵).

۶-۶. پراکندگی کاربری‌های مختلف در بافت تاریخی

در شهر کهن، موقعیت فضاهای شهری مختلف بسته به چگونگی ارتباط بین آنها، نحوه حضور و تعامل انسان‌ها و انتظارات کارکردی انسان از آن فضاها تعیین می‌شده به طوریکه این فضاها، ضمن رفع نیازهای فضایی- اجتماعی جمعیت، به فراخور محیطی که در آن قرار داشتند از مناسب‌ترین موقعیت کالبدی و بهترین جایگاه ذهنی برخوردار بودند (موسوی و همکاران،۱۳۹۵). در نتیجه قرارگیری کاربری‌های مختلف در یک بافت تاریخی، موجب پویایی، تحرک و سرزندگی در بافت می‌شده که در انتخاب رویکرد مورد مداخله بی‌تاثیر نیست.

۷. مشخصه‌های کالبدی فضایی

با استفاده از فن دلفی و مصاحبه از متخصصان این حوزه مشخصه‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی برای هریک از عوامل کالبدی فضایی به‌دست آمده از مطالعات پیشین تدقیق شد. بدین منظور با ۲۰ نفر از اساتید و کارشناسان مربوطه مصاحبه عمیق صورت گرفت و افراد مصاحبه شده با استفاده از تکنیک گلوله برفی انتخاب و تعداد آن با توجه به اشباع نظری به ۲۰ عدد رسید.

با توجه به جدول ۳ که از مصاحبه با متخصصان نگاشته شده‌است، برخی از ویژگی‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی استخراج شده است که این ویژگی‌ها می‌توانند به مانند چراغی برای روشن کردن راه مداخله در بافت‌های تاریخی راه‌گشا باشند. چه بسا که شناخت ویژگی‌های کالبدی فضایی بافت مورد مداخله و در نظر گرفتن آن

جدول۳ تدقیق مشخصه‌های کالبدی فضایی

	عوامل کالبدی فضایی بافت تاریخی	مشخصه‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی
۱	نظام آمد و شد و شکل گیری شبکه معابر	• دسترسی ها • عرض معبر • کیفیت معبر(پیاده، سواره) • میزان تردد • موقعیت بنا نسبت به معبر • میزان فضای سکون و حرکت در معبر • وجود مبلمان شهری • امنیت معبر در شب و روز
۲	وجود مقیاس عملکردی متفاوت بافت تاریخی	• محله، شهر، کشور، بین‌المللی
۳	وجود عناصر کالبدی ارزشمند و مونومانها به مثابه نقطه عطف بافت تاریخی	• وجود جذابیت‌های بصری و عملکردی برای سکون • وجود بنچ مارکها
۴	هماهنگی از نظر تناسبات، وحدت بصری و مقیاس ساخت و ساز	• خط آسمان • دانه بندی و فضای پر و خالی • مصالح و رنگ • جهت‌گیری بنا • شکستگی‌ها و فرورفتگی‌ها • کاربری‌های اطراف • ضوابط شهرداری(تراکم و سرانه) • تعداد طبقات
۵	انسجام در بافت تاریخی	• شناخت همجواری‌ها • تطبیق کاربری‌های وضع موجود با وضع پیشنهادی
۶	پراکندگی کاربریها	• تنوع کاربری‌ها در بافت • مسافت بین فضاهای عمومی در یک گستره و بافت تاریخی

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۵ تابستان ۹۸
No.55 Summer 2019

به عنوان یکی از راه‌های دسترسی به لایه‌های زیرین قواعد و اصول معماری گذشته، ارزش‌هایی را پدیدار کند که با معاصرسازی آن بتوان به احیا و باززنده‌سازی بافت تاریخی کمک شایانی کرد و بنای میان‌افزا را به حضور و مداخله‌ای موفق بدل کرد.

۸. الویت‌بندی مشخصه‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی با استفاده از تکنیک ANP

با توجه به مشخصه‌های استخراج شده از فن دلفی، لازم است که این معیارها با استفاده از فن ANP الویت‌بندی شده و برای نتیجه‌گیری دقیق‌تر، وزن‌دهی شوند. بدین منظور نمودار شبکه‌ای بین کلاسترها و روابط درون شبکه‌ای آنها ترسیم شده است. سپس ماتریس زوجیت بین مشخصه‌ها نگاشته شده و میزان اهمیت آن‌ها نسبت به هم توسط نرم‌افزار سوپردسیژن محاسبه شده است. در این نوشتار برای هموار کردن راه انتخاب الگوهای معماری میان‌افزا به شناخت ویژگی‌های کالبدی-فضایی بافت‌های تاریخی پرداخته و برای انجام این مهم با استفاده از فن دلفی، مشخصه‌های کالبدی-فضایی بافت‌های تاریخی استخراج شده که درجه اهمیت و رتبه‌بندی آنها با استفاده از نرم‌افزار سوپردسیژن و ماتریس زوجیت بین مشخصه‌ها تعیین شده‌است. در این ارزیابی مقیاس عملکردی بافت تاریخی در سطح کشور بیشترین امتیاز و در رتبه‌ی دوم دانه‌بندی بافت تاریخی و فضاهای پر و خالی آن قرار گرفته و همچنین تعداد طبقات همجواری‌ها و مبلمان شهری بافت تاریخی از ارزش‌های کمتری برای انتخاب راه‌حل میان‌افزا برخوردار بوده‌اند.

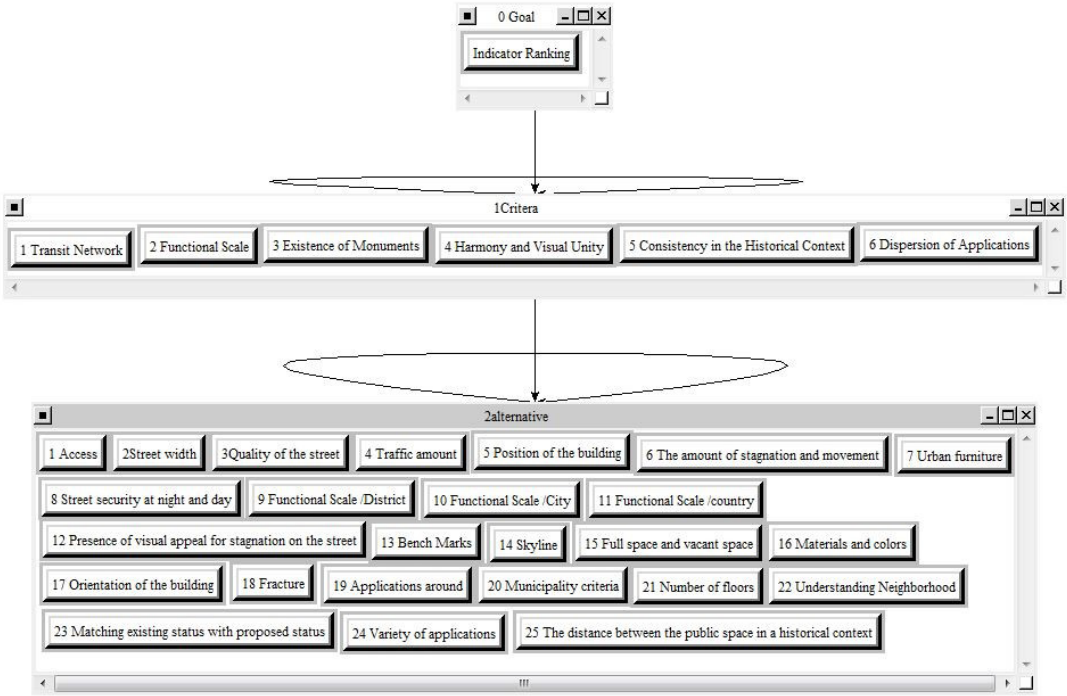

تصویر۲: نمودار شبکه‌ای مشخصه‌های کالبدی فضایی با استفاده از نرم‌افزار سوپردسیژن برای انجام مقایسات زوجی

جدول۴: الویت‌بندی و وزن‌دهی مشخصه‌های کالبدی فضایی؛ با استفاده از تکنیک ANP و نرم‌افزار سوپردسیژن

	Alternatives	Total	Ranking
1	Access	0.061	6
2	Street width	0.028	17
3	Quality of the street	0.037	15
4	Traffic amount	0.039	12
5	Position of the building	0.048	9
6	The amount of stagnation and movement	0.039	13
7	Urban furniture	0.01	24
8	Street security at night and day	0.075	5
9	Functional Scale /District	0.05	8
10	Functional Scale /City	0.102	3
11	Functional Scale /country	0.147	1
12	Presence of visual appeal for stagnation on the street	0.046	11
13	Bench Marks	0.077	4
14	Skyline	0.059	7
15	Full space and vacant space	0.105	2
16	Materials and colors	0.022	18
17	Orientation of the building	0.048	10
18	Fracture	0.013	22
19	Applications around	0.019	20
20	Municipality criteria	0.021	19
21	Number of floors	0.008	25
22	Understanding Neighborhood	0.016	21
23	Matching existing status with proposed status	0.031	16
24	Variety of applications	0.011	23
25	The distance between the public space in a historical context	0.039	14

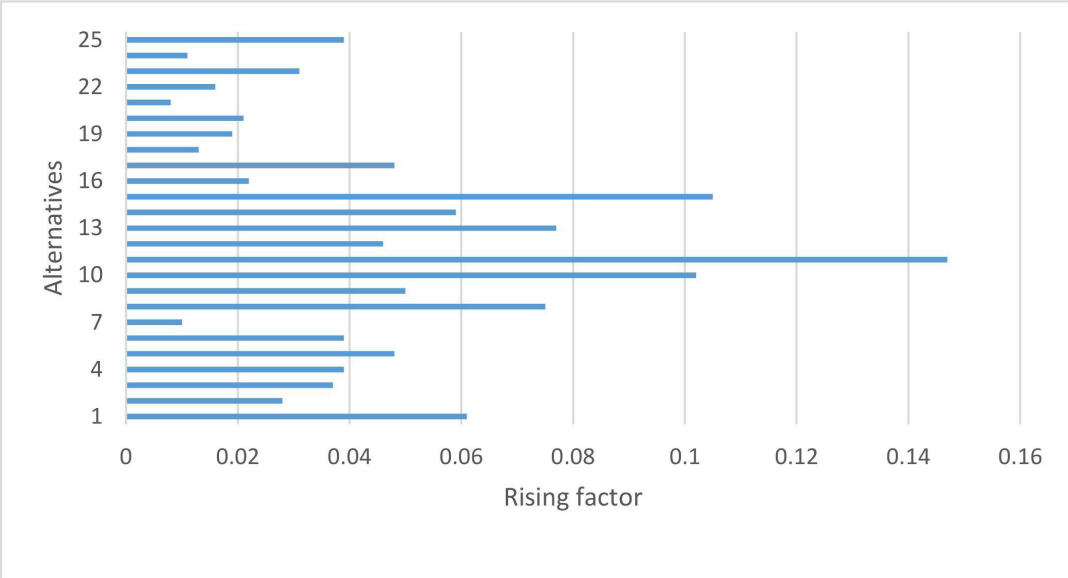

تصویر۳: نمودار وزن دهی مشخصه‌های کالبدی فضایی با استفاده از نرم‌افزار سوپردسیژن

۹. مشخصه‌های کالبدی فضایی در قورخانه تهران

۹-۱ شناخت سایت قورخانه

در قورخانه تهران (واقع در منطقه ۱۲شهرداری کنونی) درگذشته ساختمانی بزرگ در محدوده طهران قدیم قرار داشت که محل ساختن جنگ‌افزار و مهمات و ساز و برگ نظامی و جنگی بود. این ساختمان بزرگ در خیابان جلیل‌آباد (خیابان خیام امروزی) واقع بود و در عصر قاجار، افزون بر تهیه سلاح و مهمات جنگی، تولید وسایل آتش‌بازی جهت نمایش شب‌های اعیاد و جشن‌های مذهبی و ملی را نیز بر عهده داشت (نجمی،۱۳۶۷). قورخانه نظامی تهران از جمله آثار تاریخی ارزشمند و باقی مانده دوران قاجار است که باقیمانده‌های آن، امروزه به جزئی از متروی تهران تبدیل شده‌است. امروزه از این بنای تاریخی سردر قورخانه تهران برجای مانده است. که یکی از ورودی‌های متروی ایستگاه امام‌خمینی تهران است و به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. اما مابقی سایت قورخانه تخریب شده و امروزه از آن برای تردد افراد و ایستگاه تاکسی و مترو استفاده می‌شود که با توجه به نابسامانی و آشفتگی آن بهتر بود با معماری میان‌افزا اقدام به ساخت‌وساز جدید کرد که منجر به افزایش نظم شهری در سایت شود و همچنین شایسته ارزش و شان تاریخی سردر قورخانه باشد. لذا با این دیدگاه به بررسی ویژگی‌های کالبدی-فضایی سایت پرداخته تا با شناسایی آنها انتخاب بهترین الگوی معماری میان‌افزا مناسب با سایت قورخانه میسرگردد و الگوی انتخاب شده به مانند چراغی طراحی بنای میان‌افزا را هموار سازد تا مداخله‌ای موفق‌تر انجام گیرد.

۹-۲ تحلیل سایت قورخانه با تمرکز بر خوانش مشخصه‌های کالبدی-فضایی

در این پژوهش برای به‌دست آوردن مشخصه‌های کالبدی-فضایی سایت قورخانه، پس از استخراج مشخصه‌های کالبدی-فضایی بافت‌های تاریخی با استفاده از فن دلفی، برای سنجیدن میزان همخوانی و تطبیق این ویژگی‌ها با نمونه مورد مطالعه، لازم است با استفاده از فن سوات به تحلیل سایت مورد مطالعه پرداخته شود که در جدول شماره ۵ نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید نمونه شناسایی شده

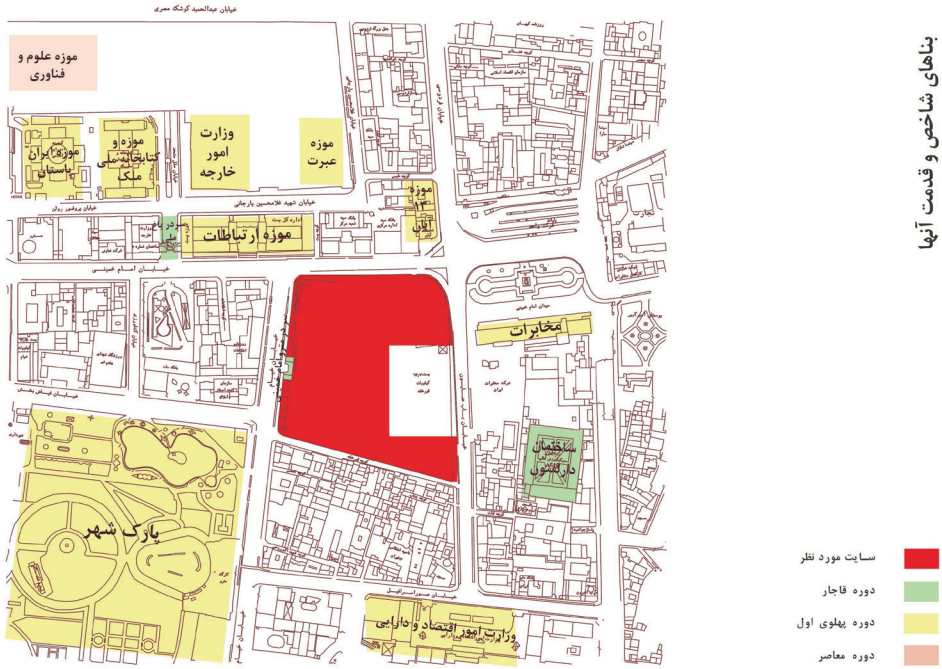

تصویر۴: سایت قورخانه و همجواری‌های آن

است و سپس با استفاده از راهبردهای مستخرج از جدول سوات، مشخصه‌های کالبدی-فضایی سایت مشخص می‌گردد.

پس از تحلیل سایت از منظر کالبدی-فضایی لازم است راهبردهای مستخرج از آن تدوین گردد تا میزان تطابق مشخصه‌های به دست آمده از مرحله‌ی قبل در نمونه موردی سنجیده شود. پژوهشگران متعددی موضوع معماری میان‌افزا را مورد بحث قرار داده‌اند. اما در این پژوهش به طور خاص، انواع رویکردهای معماری میان‌افزا و ویژگی‌های کالبدی-فضایی منطقه قورخانه مورد بحث قرار گرفته است. علاوه بر آن وجود سر در تاریخی قورخانه در سایت مذکور، تاکیدی بر اهمیت بستر شهری و هم‌نشینی بنای جدید با بافت تاریخی شده‌است. پس با توجه به تحلیل یکپارچه منطقه قورخانه، راهبردهایی جهت دست‌یابی به ویژگی‌های کالبدی-فضایی منطقه مذکور جمع بندی شده است.

۹-۳ جمع بندی راهبردهای تدوین شده از تحلیل سوات

۱. تقویت هویت و خاطره جمعی از طریق احیا و باززنده‌سازی فضاهای جمعی، دروازه‌های ورود به محدوده تاریخی و تجدید ساختار فضای شهری و عرصه‌های عمومی و گذرهای محله‌ای به صورت شبکه‌ای همپیوند

۲. ساماندهی و احیای محورهای ویژه به منظور تقویت کریدورهای دید و منظر

۳. ساماندهی مسیرنمایی در بافت تاریخی برای تشویق گردشگری و حرکت پیاده

۴. غلبه بر ریزدانگی بافت از طریق تجمیع، ترکیب کالبد و فضا و بازیافت زمین

۵. جابه‌جایی و انتقال فعالیت‌های مزاحم شامل کارگاه‌ها، انبارها، تولیدی‌ها و دستفروش‌ها به بیرون از منطقه

۶. کاهش بار فعالیت‌های تجاری کوچک مقیاس

۷. تغییر ترکیب فعالیتی منطقه به نفع فعالیت‌های

جدول۵. تحلیل یکپارچه وضعیت منطقه قورخانه تهران

نقاط قوت	نقاط ضعف	نقاط فرصت	نقاط تهدید
۱. وجود کاربری های تجاری و اداری در بافت تاریخی ۲. وجود دسترسی های عمومی سبز(مترو و اتوبوس) ۳. وجود بناها، لبه ها، مجموعه ها و محدوده های ارزشمند تاریخی در منطقه ۱۲ ۴. وجود کانون ها و محورهای مهم اداری، تجاری و تشریفاتی ۵. وجود فضاهای جمعی به جا مانده از گذشته با خاطره‌های جمعی ۶. وجود هم‌جواری‌های ارزشمند (سردرباغ ملی، سردر تاریخی قورخانه،موزه پست و تلگراف، ساختمان مخابرات و پارک شهر) ۷. قرارگیری بنا در کتار معبر اصلی ۸. وجود پیاده راه در اطراف سایت ۹. وجود عرض معبر مناسب	۱.وجود فعالیت های تجاری خرد شهری ۲. فرسوده یا ناکامل بودن زیرساخت های شهری ۳. ازدحام فعالیت، جمعیت و خودرو در روز و فعالیت کم در شب ۴. دشواری حرکت پیاده و تداخل با سواره ۵. اغتشاش در لبه ها و سیمای شهری خیابان های اطراف سایت ۶. کم بودن سطوح معابر نسبت به حجم فعالیت و غیرحلقه ای بودن آنها ۷. نابسامانی و اغتشاش در سایت ۸. نبود حط آسمان مناسب ۹. نبود مبلمان شهری مناسب ۱۰. غلبه فضای حرکت بر سکون ۱۱. ناهماهنگی مصالح همجواری‌های اطراف	۱. امکان جذب فعالیت های گردشگری، فرهنگی و تجاری در سایت ۲. موقعیت مکانی ممتاز در منطقه ۳. امکان احیای ارزش های تاریخی بناها و فضاها و مجموعه ها ۴. امکان ایجاد فضاهای جمعی برای شکل گیری خاطرات جمعی ۵. امکان ایجاد مسیرهای پیاده ۶. امکان باززنده سازی فضاهای جمعی، هویت ها و خاطرات ۷. امکان دسترسی آسوده تر به خیابان های اطراف	۱. از رونق افتادن فعالیت ها در شب و از بین رفتن سرزندگی محیط ۲. نظام سنتی بارگیری و باراندازی ۳.عدم وجود الگوی مناسب برای نوسازی و مدیریت بافت قدیم

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۵ تابستان ۹۸
No.55 Summer 2019

گردشگری، فرهنگی

۸. تشویق به ایجاد فعالیت‌هایی با کاربری مختلط در نقاط کانونی، به ویژه اطراف ایستگاه مترو که محیط را در همه اوقات شب و روز فعال می‌سازد و دسترسی آن برای همگان آسان است.

۹. ساماندهی بارگیری و باراندازی فعالیت‌های تجاری

۱۰. تقویت شبکه حمل و نقل عمومی سبز، و به موازات آن تشدید محدودیت‌ها برای حرکت سواره شخصی

۱۱. انتقال پایانه‌های اتوبوسرانی، پارکینگ‌ها به پیرامون حصار دوم (مهندسین مشاور باوند، ۱۳۸۳)

۱۲. ساماندهی حرکت سواره از طریق ایجاد حلقه‌های یک طرفه، امکان توقف کوتاه مدت برای جلوگیری از تداخل حرکت سواره و پیاده در خیابان‌های اصلی و فرعی

۱۳. تجهیز محورهای حرکت پیاده در امتداد خیابان‌ها (پیاده‌روها)، پیاده‌سازی برخی خیابان‌ها، گذرها و راسته‌های درون محله‌های قدیمی و درون بافت تاریخی

۱۴. مناسب سازی پیاده‌روها و فضاهای عمومی به منظور افزایش آسایش محیطی از طریق افزایش عرض، رفع موانع حرکت پیاده، کف‌سازی مناسب و تجهیز این فضاها با اثاثیه شهری هماهنگ با محیط

۱۵. ساماندهی محورها و فضاهای عمومی ارزشمند تاریخی به منظور کاهش آلودگی بصری از طریق حذف اجزا و عناصر زائد و مرمت کالبدی نماهای شهری

۱۶. هماهنگی مصالح و رنگ در همجواری‌ها و ایجاد هارمونی در بافت

۹-۴ مشخصه‌های کالبدی – فضایی سایت قورخانه

میزان همخوانی راهبردها با مشخصه‌های کالبدی-فضایی منطقه در جدول ۶ سنجیده شده است. با استفاده از راهبردهای استخراج شده و مشاهده عینی در سایت، مشخصه‌های کالبدی-فضایی سایت قورخانه استخراج شده است. همانطور که در جدول شماره ۶ نگاشته شده است ویژگی‌های کالبدی فضایی قورخانه استخراج شده است. این ویژگی‌ها می‌تواند آگاهی مداخله‌گر را نسبت به معماری گذشته افزایش دهد و این امکان را در اختیار معمار قرار دهد که با شناخت این ویژگی‌ها و احاطه بر الگوهای معماری میان‌افزا، مداخله‌ای صحیح‌تر و پایدار داشته باشد. به طوری که نه تنها احترام به بنا و بافت تاریخی موجود حفظ گردد بلکه اثری با ارزش از معماری امروز و معاصر هم وجود داشته باشد.

جدول۶. تجمیع مشخصه‌های کالبدی-فضایی قورخانه

راهبردهای تدوین شده از تحلیل سوات قورخانه (به دست آمده امده از تکنیک SWOT)	عوامل کالبدی – فضایی شهرهای تاریخی (به دست آمده از مطالعات پیشین)	مشخصه‌های کالبدی فضایی در سایت قورخانه (به دست آمده از تکنیک دلفی)
ساماندهی و احیای محورهای ویژه آمد و شد برای تشویق گردشگری و حرکت پیاده	نظام آمد و شد و شکل‌گیری شبکه معابر بافت تاریخی	کیفیت معبر بر مبنای پیاده
تقویت شبکه حمل و نقل عمومی سبز		دسترسی‌ها
ساماندهی حرکت سواره از طریق ایجاد حلقه‌های یک طرفه		دسترسی‌ها
تقویت هویت و خاطره جمعی از طریق احیا و باززنده‌سازی فضاهای جمعی، دروازه‌های ورود به محدوده تاریخی و بنای ارزشمند تاریخی در مقیاس کشور	وجود مقیاس‌های عملکردی متفاوت بافت تاریخی	مقیاس عملکردی در سطح کشور بافت تاریخی
ارج نهادن به بنای تاریخی از طریق سلسله مراتب ورودی و دسترسی مناسب	وجود عناصر کالبدی ارزشمند و مونومان‌ها به مثابه نقطه عطف بافت تاریخی	وجود بنچ مارکها
کاهش آلودگی بصری و ساماندهی فضاهای عمومی ارزشمند تاریخی		وجود جذابیت‌های بصری و عملکردی برای سکون
رعایت قواعد و قوانین برای ساخت بنای میان‌افزا	وجود هماهنگی از نظر تناسبات، وحدت بصری و مقیاس ساخت‌وساز	وجود ضابطه در زمینه احداث بنا
ساماندهی و احیای محورهای ویژه به منظور تقویت کریدور دید و منظر		خط آسمان
غلبه بر ریزدانگی بافت از طریق تجمیع، ترکیب کالبد و فضا و بازیافت زمین		دانه‌بندی و فضاهای پر و خالی بافت
هماهنگی مصالح و رنگ در همجواری‌ها	وجود انسجام در بافت تاریخی	یکپارچگی با مصالح بومی
جابه‌جایی و انتقال فعالیت‌های مزاحم	پراکندگی کاربری‌های مختلف در بافت تاریخی	بافت تاریخی فعال و پویا
کاهش بار فعالیت‌های تجاری کوچک مقیاس تغییر ترکیب فعالیتی منطقه به نفع فعالیت‌های گردشگری، فرهنگی		
تشویق به ایجاد فعالیت‌هایی با کاربری مختلط در نقاط کانونی		تنوع در ایجاد کاربری‌ها

جدول۷. تقابل و سازگاری مشخصه‌های کالبدی- فضایی با الگوهای معماری میان‌افزا همراه با ضریب ANP

ردیف	الگوهای معماری میان‌افزا / مشخصه کالبدی فضایی	ضریب به دست آمده از تکنیک ANP	نماسازی تزئینی	تشابه	زمینه گرایی	ساختمان آینه‌ای	ساختمان ناپایدار	درجه صفر	تضاد
۱	دانه‌بندی و فضاهای پر و خالی بافت	**۰,۱۰۵**	+۱(۰,۱۰۵)	+۱(۰,۱۰۵)	+۱(۰,۱۰۵)	+۱(۰,۱۰۵)	−۱(۰,۱۰۵)	−۱(۰,۱۰۵)	+۱(۰,۱۰۵)
۲	مقیاس عملکردی در سطح شهر بافت تاریخی	**۰,۱۰۲**	+۱(۰,۱۰۲)	+۱(۰,۱۰۲)	+۱(۰,۱۰۲)	+۱(۰,۱۰۲)	−۱(۰,۱۰۲)	−۱(۰,۱۰۲)	−۱(۰,۱۰۲)
۳	وجود بنچ مارکها	**۰,۰۷۷**	+۱(۰,۰۷۷)	+۱(۰,۰۷۷)	+۱(۰,۰۷۷)	+۱(۰,۰۷۷)	−۱(۰,۰۷۷)	−۱(۰,۰۷۷)	−۱(۰,۰۷۷)
۴	دسترسی‌ها	**۰,۰۶۱**	۰	۰	+۱(۰,۰۶۱)	۰	۰	۰	۰
۵	خط آسمان	**۰,۰۵۹**	+۱(۰,۰۵۹)	+۱(۰,۰۵۹)	+۱(۰,۰۵۹)	+۱(۰,۰۵۹)	−۱(۰,۰۵۹)	−۱(۰,۰۵۹)	−۱(۰,۰۵۹)
۶	وجود جذابیت‌های بصری و عملکردی برای سکون	**۰,۰۴۶**	+۱(۰,۰۴۶)	+۱(۰,۰۴۶)	+۱(۰,۰۴۶)	+۱(۰,۰۴۶)	−۱(۰,۰۴۶)	−۱(۰,۰۴۶)	+۱(۰,۰۴۶)
۷	یکپارچگی با مصالح بومی	**۰,۰۲۲**	+۱(۰,۰۲۲)	+۱(۰,۰۲۲)	+۱(۰,۰۲۲)	−۱(۰,۰۲۲)	−۱(۰,۰۲۲)	−۱(۰,۰۲۲)	−۱(۰,۰۲۲)
۸	وجود ضابطه در زمینه احداث بنا	**۰,۰۲۱**	+۱(۰,۰۲۱)	+۱(۰,۰۲۱)	+۱(۰,۰۲۱)	+۱(۰,۰۲۱)	−۱(۰,۰۲۱)	−۱(۰,۰۲۱)	−۱(۰,۰۲۱)
۹	تنوع در ایجاد کاربری‌ها	**۰,۰۱۱**	+۱(۰,۰۱۱)	+۱(۰,۰۱۱)	+۱(۰,۰۱۱)	+۱(۰,۰۱۱)	+۱(۰,۰۱۱)	+۱(۰,۰۱۱)	+۱(۰,۰۱۱)
	جمع‌بندی		**+۰,۴۴۳**	**+۰,۴۴۳**	**+۰,۵۰۴**	**+۰,۳۹۹**	**−۰,۴۲۱**	**−۰,۴۲۱**	**−۰,۱۱۹**
	راهنما		+۱ سازگار ۰ بی تاثیر ۱- ناسازگار						

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۵ تابستان ۹۸
No.55 Summer 2019

۱۰. تقابل مشخصه‌های کالبدی- فضایی با الگوهای معماری میان‌افزا

انتخاب درست الگوهای معماری میان‌افزا مستلزم شناختی جامع و دقیق از قابلیت‌ها، نقاط قوت و ضعف بافت قدیم همراه با فرصت ها و تهدیدهای فراروی آن درسه محور کالبدی-فضایی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی- کارکردی به صورت توأم است، که در این قسمت تلاش شده است که با تمرکز بر ویژگی‌های کالبدی- فضایی، انتخاب رویکرد و در نتیجه مداخله در بافت تاریخی صورت گیرد. جدول شماره ۷ ، تقابل ویژگی‌های کالبدی- فضایی منطقه قورخانه تهران با الگوهای معماری میان‌افزا را از نظر متخصصین نشان می‌دهد. در این جدول برای سنجش دقیق میزان سازگاری و ناسازگاری مشخصه‌ها با الگوهای معماری میان‌افزا، ضریب وزن‌دهی حاصل شده از فن ANP که با استفاده از نرم‌افزار سوپردسیژن برای هریک از مشخصه‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی به دست آمده بود، محاسبه می‌گردد و در انتها الگوی سازگارتر با بافت تاریخی مورد نظر نتیجه‌گیری می‌شود.

در جدول شماره ۷ با توجه به تقابل مشخصه‌های کالبدی فضایی منطقه قورخانه با الگوهای معماری میان‌افزا دریافت می‌شود که انتخاب الگوهای نماسازی تزئینی (+۰,۴۴۳)، تشابه (+۰,۴۴۳)، زمینه‌گرایی (+۰,۵۰۴) و ساختمان آینه‌ای (+۰,۳۹۹) می‌تواند راه‌گشا باشد و این طیف موجب دست‌یابی به طراحی سازگارتر با زمینه می‌شود و مداخله‌ای موفق‌تر را رقم می‌زند. ناگفته نماند که در الویت آن زمینه‌گرایی قرار دارد.

باید عنوان شود که در این نوشتار تنها یکی از عوامل تاثیرگذار در انتخاب الگوهای معماری میان‌افزا ، ویژگی‌های کالبدی فضایی سایت،

بررسی شده است و عوامل متعددی در این انتخاب دخیل هستند که به طور مستقیم یا غیر مستقیم تاثیر زیادی در انتخاب الگوها و طراحی بنای میان‌افزا خواهند داشت.

طراحی بنای میان‌افزا ، سازگار با زمینه آن، در هر دوره‌ی زمانی، نیازمند خلاقیت و مهارت طراح بوده است و دست‌یابی به همگونی بصری که عامل زیبایی است، با ارتباط صحیح بین سبک جدید و سبک‌های پیشین منجر می‌شود و این اتصال با توجه با زمینه و بافت و استفاده از الگوهایی مانند زمینه‌گرایی و تشابه قابل دسترسی است.

۱۱. بحث و نتیجه‌گیری

در آخر می‌توان اذعان نمود که تخریب و از بین بردن بافت‌های قدیم شهری و یا مومیایی کردن و نگاه موزه‌ای به آنها به منظور حفظ، مرمت و نگهداشت آن، راه‌حلی منفردانه و به دور از چالش و خلاقیت طراح است. تخریب بافت تاریخی باعث نابودی میراث گذشتگان برای آیندگان، و حفظ وضع موجود و مومیایی کردن بافت‌های تاریخی نیز باعث نبود زندگی مدرن و شهری امروزی، و از دست رفتن پویایی و تحرک، در دل این بافت‌ها است، که موجب مرگ تدریجی آن خواهد شد. اما می‌توان اذعان داشت که راه‌حل سومی نیز وجود دارد که سبب پیوند و اتصال بافت قدیم با زندگی مدرن امروزی می‌شود، و آن ساخت یک بنای میان‌افزا در دل بافت تاریخی است. باید اقرار کرد آگاهی، شناخت و مطالعه درباره‌ی زمینه و بافت تاریخی و شناخت قابلیت‌های مثبت بافت و روند شکل‌گیری آن و انطباق کالبد قدیم با زندگی جدید، علاوه‌بر تجدید حیات و بازگرداندن رونق زندگی، به دلیل همراه داشتن ارزش‌های معنوی نظیر خاطرات جمعی، باعث پیشرفت زندگی شهری و طراحی شهری می‌شود. از این رو معماری میان‌افزا در صورتی که آگاهانه انجام گیرد، راه‌حلی درست برای تجدید حیات دوباره بافت تاریخی است. و مهمترین اصل برای این امر، انتخاب درست و آگاهانه رویکردهای مختلف معماری میان‌افزا برای طراحی است.

باید یادآور شد که رویکردهای مختلف معماری میان‌افزا از نماسازی تزئینی، تشابه، زمینه‌گرایی، ساختمان آینه‌ای، ساختمان ناپایدار، رویکرد درجه صفر و تضاد همگی به دنبال راه‌حلی نتیجه‌بخش برای مداخله‌ی موفق هستند. اما چگونگی انتخاب آنها به گونه‌ای که مناسب برای سایت مورد بررسی باشد، امری است که کمتر به آن توجه شده است. یکی از مسائلی که در این انتخاب سهمی عظیم دارد، بی‌شک ویژگی‌های کالبدی-فضایی سایت است که با بررسی آنها می‌توان رویکرد مناسب با بافت تاریخی را انتخاب کرد. از عوامل کالبدی-فضایی بافت تاریخی می‌توان نظام آمد و شد و شکل‌گیری معابر، وجود مقیاس عملکردی متفاوت بافت تاریخی، وجود عناصر کالبدی ارزشمند و مونومان‌ها، هماهنگی از منظر تناسبات و وحدت بصری، انسجام در بافت تاریخی و پراکندگی کاربری‌ها را نام برد. که با بررسی هریک از این عوامل و به دست آوردن مشخصه‌های کالبدی-فضایی و رتبه‌بندی آنها در نرم‌افزار سوپردسیژن، میزان اهمیت هر یک از آنها مشخص شده‌است. در صدر این رتبه‌بندی مقیاس عملکردی بافت تاریخی در سطح کشور، دانه‌بندی و فضاهای پر و خالی بافت تاریخی و وجود بنچ مارکها قرار گرفته‌اند.

سایت قورخانه از آن جهت که امروزه دارای آشفتگی‌ها و نابسامانی‌های کالبدی-فضایی است، از این منظر مورد بررسی قرارگرفته و همانطور که گفته شد به دلیل دارا بودن مقیاس عملکردی در سطح شهر، وجود سردر قورخانه که از آثار ثبت شده ملی است، اهمیت دانه‌بندی بافت، قرارگیری در مسیر دسترسی‌های اصلی شهر و دارا بودن این ویژگی که خود به عنوان نماد، نشانه و بنچ مارک در منطقه و گاه در سطح شهر تهران یاد می‌شود و همچنین وجود جذابیت‌های بصری و عملکردی

که برای سکون در آن وجود دارد، دارای ارزش است و با توجه به انطباق الگوهای معماری میان‌افزا با مشخصه‌های کالبدی فضایی رتبه‌بندی شده در سایت قورخانه، طیف نماسازی تزئینی، تشابه، ساختمان آینه‌ای و زمینه‌گرایی راه‌گشای احیا و ارتقای این بافت تاریخی قرار می‌گیرد که الویت آن با رویکرد زمینه‌گرایی است. و این مهم بدان معنا است که در بازیابی به یک انسجام و وحدت بصری در محیط پیرامون و بافتهای تاریخی این چنینی، نگرش زمینه‌گرایی و توجه و شناخت نسبت به بافت موجود التزام دارد و نیازمند توجه دوباره است. چراکه زمینه‌گرایی از دل بافت تاریخی موجود برخاسته می‌شود و سعی در باززنده‌سازی و معاصرسازی تمام ارزشهای موجود در آن را دارد. اما در بافت‌هایی که مقیاس عملکردی بزرگی ندارند و یا به عنوان بنچ مارک شناخته نشده‌اند می‌توان از نماسازی تزئینی و یا تشابه هم به عنوان راه‌گشای طراحی استفاده کرد. باید توجه داشت که این نتیجه‌گیری‌ها صرفا با رویکرد کالبدی-فضایی بافت‌های تاریخی است و باید از جنبه‌های دیگر فرهنگی،اجتماعی و اقتصادی هم بررسی شوند. چه بسا اگر بافت تاریخی در دل آشفتگی‌های فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد رویکرد تضاد می‌تواند باعث افزایش فرهنگ منطقه گردد. همانطور که در نمونه‌های جهانی هم دیده می‌شود.

در این نوشتار با تکیه بر مطالعات اسنادی، الگوهای معماری میان‌افزا در بافت تاریخی استخراج شده است و با استفاده از مطالعات پیشین و دسته‌بندی آنها و تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته عوامل کالبدی-فضایی در بافت تاریخی به دست آمده است که با نظرات متخصصان و کارشناسان به مشخصه‌های کالبدی فضایی بافت تاریخی منتج شد و با استفاده از فن ANP میزان اهمیت آنها سنجیده شد و مورد رتبه‌بندی قرار گرفت، که به این مهم در مقالات دیگر کمتر اشاره شده‌است. همچنین شناسایی و شناخت بافت تاریخی با استفاده از مشخصه‌های کالبدی-فضایی برای انتخاب الگوی میان‌افزا و تقابل آنها یکی از راهکارهای ناگفته برای انجام مداخله‌های موفق‌تر در دل این بافت‌ها است. عواملی مانند مقیاس عملکردی بافت تاریخی، دانه‌بندی و فضاهای پر و خالی بافت، وجود بنچ مارکها، دسترسی‌ها، خط آسمان، وجود جذابیتهای بصری و عملکردی برای سکون، یکپارچگی با مصالح بومی، وجود ضابطه در زمینه احداث بنا و تنوع در ایجاد کاربری‌ها هرکدام با توجه به میزان اهمیت و ضریب متفاوت خود، می‌تواند به طراحی بنای جدید در بافت تاریخی تاثیر بسزایی بگذارد. همان‌طور که در جدول سازگاری با رویکردهای معماری میان‌افزا نتیجه انتخاب الگوهای مناسب با بافت مورد تغییر قرار گرفت.

در آخر باز هم باید به این نکته توجه نمود که نگاه تکسویه و منفردانه برای انتخاب الگوهای میان‌افزا و مداخله‌ی موفق کارساز نیست و باید تمام جنبه‌های موجود در بافت تاریخی اعم از ویژگی‌های کالبدی فضایی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی-کارکردی را در نظر گرفت که تجمیع تمامی این جنبه‌ها از فرصت این نوشتار خارج است. و شاید بتوان اینگونه بیان نمود که محدود کردن معماران در یک چارچوب نظری از پیش تعیین شده روش صحیحی برای خلق فضاهای جدید در دل بافت‌های تاریخی نباشد اما بی توجهی به آن و نبود مطالعات اجمالی در این رابطه مسبب ایجاد خسارت‌های جبران ناپذیری گشته است که نه تنها عدم موفقیت بنای میان‌افزا را سبب گشته بلکه ویرانی بافت تاریخی را نیز به دنبال داشته است. پس می‌توان اینگونه ادعا کرد که بررسی‌های همه جانبه برای شروع مداخله در بافت تاریخی و انتخاب رویکرد مناسب با بافت نه تنها برای بنای میان‌افزا الزامی است بلکه باعث بهبود چهره و سیمای شهری نیز می‌شود.

۱۲. منابع

۱- ایوبی، رضا، جعفری، نسیم، ۱۳۹۴، نقد جایگاه بناهای میان‌افزا در محوطه های تاریخی، صفه شماره ۶۸، ۱۱۹-۱۳۸

۲- بیرانوند، مریم، قزلی، سیاوش، سالاری، فرضعلی، سبحانی، نوبخت، ۱۳۹۳، تحلیل ساختار فضایی- کالبدی بافت مرکزی شهر خرم آباد، فصلنامه پژوهش‌های منظر شهر، شماره۳، ۷۳-۸۵

۳- پرویزی، الهام، بمانیان، محمدرضا، ۱۳۹۴، شناسایی معیارهای ذهنیت اصیل در معماری جدید بافت با ارزش تاریخی در جهت ارتقای هویت کالبدی، مرمت و معماری ایران، شماره۱۱، ۶۵-۷۶

۴- توسلی، محمود. ۱۳۸۱ . ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران ویرایش ۴، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۵- حاتمی، حسین، آروین، محمود، رازقی، فرزانه، محمدی، احد، ۱۳۹۷، شناسایی عرصه های مداخله در بافت تاریخی بر اساس اصل توسعه میان‌افزا، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری، شماره۲۸، ۴۹-۶۸

۶- حبیبی, سید محسن، مقصودی, ملیحه. ۱۳۸۶. مرمت شهری (جلد چاپ سوم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۷- حقیقت نائینی، غلامرضا، اشرفی، مهناز. ۱۳۷۴. بررسی مفاهیم و ارزش های معماری و شهرسازی در بافت قدم نائین. مجموعه مقالات تاریخ معماری و شهرسازی ایران. کنگره ملی تاریخ معماری و شهرسازی ایران.) ۱۲ - ۷ اسفندماه(. کرمان: ارگ بم

۸- حیدرنتاج، حمید. ۱۳۸۲. خدمات شهری در بافت های تاریخی شهرها. ویژه نامه میراث فرهنگی و مدیریت شهری ضمیمه ماهنامه شهرداری ها، ۵۴ .

۹- دانشپور، عبدالهادی، شیری،الهام،۱۳۹۴، عناصرکالبدی کارکردی شکل دهنده به هویت بافتهای تاریخی شهر ایرانی اسلامی، فصلنامه نقش جهان شماره ۵، ۱۷-۲۵

۱۰- زنگی آبادی, علی، موید فر, سعیده، غفورزاده, مجتبی. ۱۳۹۴. ارزیابی باززنده سازی بافت های قدیم شهری. فصلنامه مطالعات برنامه ریزی شهری, ۱۳۱-۱۵۹.

۱۱- سلطان زاده، حسین. ۱۳۸۵. فضاهای شهری در بافت های تاریخی ایران. ویرایش ۳. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.

۱۲- شریفیان، احسان، ۱۳۸۹، توسعه میان‌افزا و بهره گیری از ظرفیتهای درونی شهر، ماهنامه منظر، شماره ۱۰، ۴۷-۵۰

۱۳- شفقی، سیروس، ۱۳۷۶. شناخت بافت های قدیم شهر. مجموعه مقالات بافت های شهری. همایش تخصصی بافت های شهری، ۲۹-۳۰ مهر، وزارت مسکن و شهرسازی. مشهد مقدس.

۱۴- صفامنش، کامران. ۱۳۷۶. پیشنهادی برای روش طراحی نوازی در بافت های قدیمی. مجموعه مقالات بافت های شهری. همایش تخصصی بافت های شهری۲۹ -۳۰ مهر، وزارت مسکن و شهرسازی. مشهد مقدس.

۱۵- علی اکبری، اسماعیل، اکبری، مجید،۱۳۹۶، پهنه‌بندی در توسعه میان‌افزا، کوششی در سناریوی توسعه کالبدی تهران، برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، شماره۴، ۸۶-۱۰۰

۱۶- فلامکی، محمدمنصور،۱۳۸۴ ، نوسازی و بهسازی شهری. ویرایش ۲ ، تهران: انتشات سمت.

۱۷- قادریان، مسعود، ۱۳۹۶، چهارچوب توسعه میان‌افزا در بافت تاریخی، فصلنامه دانشگاه هنر، شماره ۱۹، ۹۳-۱۱۲

۱۸- قدیری, بهرام. ۱۳۸۵. ساختارهای جدید در محیط های تاریخی. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی .

۱۹- کلانتری، حسین؛ و پور احمد، احمد. ۱۳۸۴، فنون و تجارب برنامه ریزی مرمت بافت تاریخی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.

۲۰- محمدی، محمود، شاهیوندی،احمد، محمدی،شهرام،۱۳۹۴، تحلیل ساختار فضایی _کالبدی محدوده مرکزی شهر زنجان با رویکرد تفکر راهبردی، فصلنامه مطالعات شهری، شماره۱۳، ۸۲-۷۱
۲۱- مسعود, محمد، بیگ زاده،حمیدرضا. ۱۳۹۲. بناهای میان افزا در بافت تاریخی. تهران: انتشارات آذرخش
۲۲- منظوری استاد، الهام ، درسخوان، رسول،۱۳۹۶، ویژگیهای کالبدی فضایی مسجد و هویت محله، کنفرانس ملی پژوهشهای کاربردی معماری
۲۳- موسوی میرسعید و ماجدی، حمید، حبیب،فرح،۱۳۹۴، بازشناسی ویژگیهای کالبدی فضایی بافت قدیم شهر در ایران، فصلنامه هویت شهر، شماره۲۸، ۱۹-۲۸
۲۴- مهندسین مشاور باوند. ۱۳۸۳. تهیه الگوی توسعه و طرح تفضیلی منطقه ۱۲. تهران : مرکز مطالعات و برنامه ریزی.
۲۵- میرمقتدایی, مهتا. ۱۳۸۹. تاملی بر مفهوم توسعه میان افزا و ضرورت آن در محلات شهری. مجله شهرداری ها، شماره ۹۸, ۴۴-۴۹.
۲۶- نائینی، شکوفه، سهیلی، جمال‌الدین، ۱۳۹۴، راهکار ترجیحی طراحی بناهای میان‌افزا در بافت تاریخی، کنفرانس بین المللی طراحی شهری تبریز
۲۷- نجمی, ناصر. ۱۳۶۷. دارالخلافه تهران (جلد چاپ اول). تهران: انتشارات عطار.